

HISTÓRIA MESTA LIMANOWA

Pred založením

Naše rozprávanie o začiatkoch Limanovej začneme od najstarších správ doložených zachovalými historickými prameňmi. Prvá zmienka o Ilmanowej (tak sa volala Limanowa do 17. stor.) pochádza z roku 1498 a objavila sa v súdnych listinách šľachtického súdu v Czchowe. Išlo o majetok bratov Piotra a Stanisława Słupských (s erbom Drużyna), ktorým v tom období patrili aj okolité osady Łososina Górna (1320) a Słopnice Szlacheckie (1400). Słupskí boli donátormi prvého limanovského kostola. Na rozvoj Imnanowej mala vplyv aj jej poloha, dedina totiž ležala na vedľajšej, ale pomerne frekventovanej obchodnej ceste z Uhorska do Krakova.

*Neskorogotická
krstiteľnica z roku 1527.*

Približne v roku 1520 sa majiteľom „limanovského panstva“ stal krakovský stolník

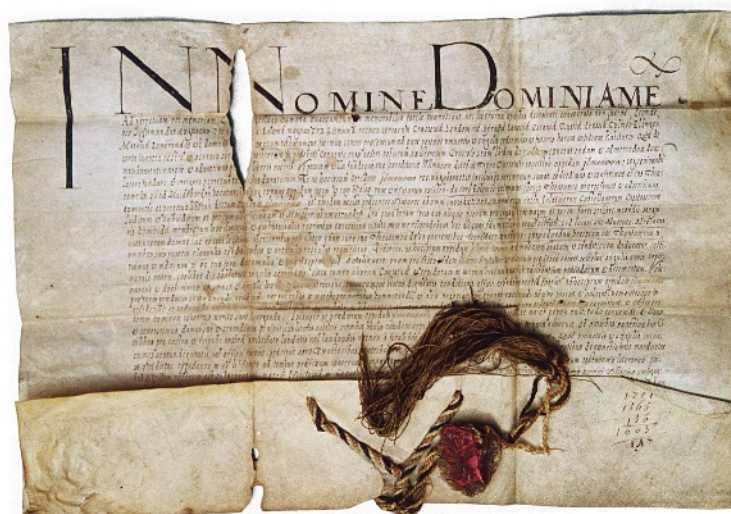
Achacy Jordan zo Zakliczyna (s erbom Trąba – je to poľovnícky roh nazývaný trúba). Súčasťou tohto pomerne rozsiahleho sídla boli okrem Ilmanowej aj Mordarka, Sowliny, Lipowe a Jabłoniec. Ilmanowa akosi prirodzene tvorila centrum panstva a po rokoch sa aj limanovská kúria stala správnym a justičným strediskom. Pre stále rastúci význam osady malo podstatný význam vybudovanie nového kostola (1513) a potom aj zriadenie samostatnej farnosti ešte pred rokom 1527. Ten tunajší bol predtým filiálnym kostolom staršej farnosti v Lososine Górnej.

Prvá limanovská drevená svätyňa (pôvodne zasvätená sv. Valentovi a neskôr dodatočne aj sv. Mikulášovi) mala pôdorys v tvare kríža

s vežou na západnej strane. Kostol obklopoval cintorín. Prvým farárom limanowskej fary bol kňaz Jan z Olkusza a po ňom správu prevzal mních Bartłomiej z Opatowa z rádu rehoľných kanonikov. Z pôvodného kostola sa zachovala len gotická krstiteľnica z roku 1527. Táto cenná pamiatka slúži limanowským farníkom ešte aj dnes.

Zrod mesta

Mestské práva Limanowa (vtedy ešte Ilmanowa) získala 12. apríla 1565 na sneme v Piotrkowe Trybunalskom. Kráľ Žigmund August udelil Stanisławovi Jordanovi privilégium založiť mesto na magdeburskom práve, ktoré bolo vtedy veľmi módne. Potvrdzoval to pergamenový dokument v latinčine s kráľovskou pečaťou, kde bolo o. i. Napísané: *... šľachtnému Stanisławovi zo Zakliczyňa (...) súhlasíme a povoľujeme umiestniť na svojej dedičnej pôde nazývanej Wilmanow, nachádzajúcu sa na krakovskej zemi, mesto s názvom Ilmanowa, založiť ho a postaviť tak, aby trvalo na večné časy. Aby sa toto mesto Ilmanowa dalo ľahšie riadiť a lepšie sa rozvíjalo, udeľujeme mu a dávame nemecké právo, ktoré sa nazýva magdeburské.*

Lokačná listina z roku 1565 vydaná kráľom Žigmundom Augustom.

Mesto vzniklo na mieste, kde sa aj dnes nachádza jeho centrum. Tým, že bolo umiestnené na sútoku Stawiejskeho potoka a potoka Mordarka, nadobudlo obranný charakter. Rozsiahla plocha, na ktorej sa nachádzala mestská zástavba, bola ohraničená pomerne veľkými násypmi zo strany oboch potokov, iba zo strany dediny Mordarka nemalo novovzniknuté mesto prírodnú hranicu a ochranu.

Vedci skúmajúci dejiny Limanowej si myslia, že Stanisław Jordan vytýčil *pre mesto časť svojho majetku, v dávnych dokumentoch nazývanú Rzeki, ktorá bola obkolesená tromi potokmi – starowiejským, jablonieckým a mordarským. (...) Názov Rzeki sa po lokácii mesta stráca z historických prameňov a ostatná časť dediny sa nazýva Stara Ilmanowa, čo sa neskôr zmenilo na Staru Wieś. Sídlo majiteľov mesta – bývalá limanovská kúria, neskôr starowiejska, sa nachádzalo za hranicami mesta a takýto stav sa udržal až do druhej svetovej vojny.*

V súlade s ustanoveniami mestských práv mesto riadil starosta (wójt), ktorý sa zodpovedal pred majiteľom Ilmanowej. Starosta mal tiež súdnu právomoc. Na súdne rozpravy, ktoré viedol, boli okrem samotných dotyčných pozývaní aj mešťania a sedliaci z okolitých dedín, pre ktorých bola účasť na karhaní pri mestskom pranieri určitou výstrahou. Prancier pravdepodobne stál na námestí až do 19. storočia.

Zakladateľská listina mesta určovala tiež počet trhov a jarmokov. Dva týždenné jarmoky sa začínali na sviatok Márie Magdalény (22. júla) a na sv. Mikuláša (6. decembra). Obyčajné trhy sa konali každú sobotu. Kráľovský dokument okrem toho oslobodzoval novo vzniknuté mesto na tridsať rokov od akýchkoľvek poplatkov, čo malo nabádať ľudí k usadzovaniu sa v Ilmanowej.

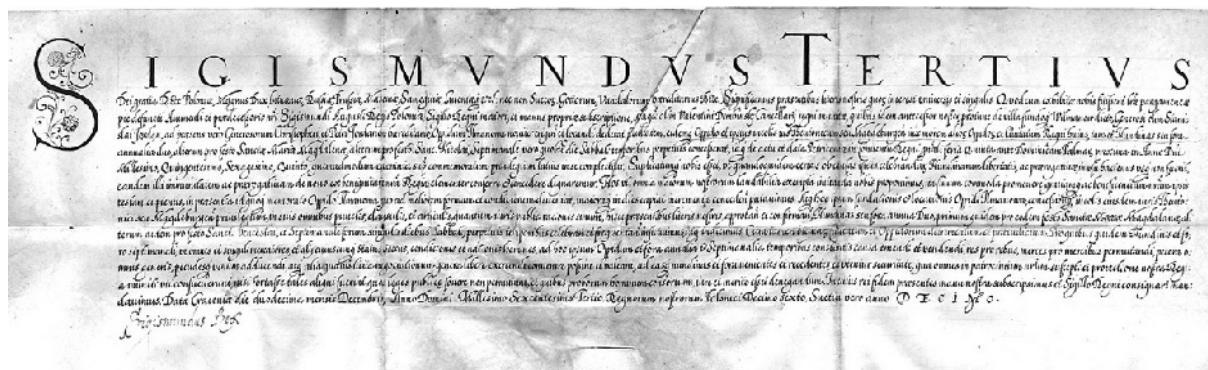
Obdobie 17. a 18. storočia

Profesor Franciszek Bujak predstavil život limanovských mešťanov nasledujúco: *Mešťania si dávajú v Krakove farbiť kitajki (jemná hodvábná tkanina, pozn. prekl.), jedia pečienky a pitie páleny vyvoláva bitky. Okrem tradičných remesiel sa teraz stretávame aj s mäsiarmi, sú tu tiež plátenníci, holič a felčiar, dokonca aj zlatník. Jednou z hlavných činností limanovských mešťanov bolo okrem obuvníctva pivovarníctvo. (...) Z konca 17. stor. pochádzajú taktiež prvé zmienky o obchodovaní s dobytkom. Na základe týchto zápisov bolo možné konštatovať, že približne v polovici 17. stor. panoval v mestečku pomerný dobrobyt.*

Jan Wielek, autor mnohých štúdií o Limanowej, predpokladá, že *na začiatku 17. stor. mestečko prežívalo nejakú krízu. Nasvedčuje tomu už spomínaný kráľovský dokument, v ktorom majitelia žiadajú o potvrdenie doterajších privilégii a nemajú záujem o nové práva. Hovorí sa tu o privilégii vydanom kráľom Žigmundom III. Vasom dňa 12. decembra 1603, v ktorom na prosbu vtedajších majiteľov mestečka Krzysztofa a Piotra Jordanovcov vládca*

monarchie potvrdzuje jedine zakladateľské privilégium z roku 1565. Jedinou novinkou v dokumente je preloženie druhého veľkého jarmoku na deň sv. Václava.

Stagnáciu rozvoja mestečka potvrdzujú aj údaje týkajúce sa počtu remeselníckych dielní nachádzajúcich sa v daňovom registri. Kým v roku 1581 ich bolo v Limanowej 44, takmer o polstoročie ich bolo len deväť – štyria obuvníci, dvaja súkenníci, kováč, mäsiar a pekár. O veľkosti mestečka a o jeho postavení medzi najbližšími okolitými mestečkami môže svedčiť výška platenej dane; za štyri roky bolo odvedených 42 poľských zlatých a 12 grošov, kým Stary Sącz v tom istom období zaplatil sumu 406 zlatých a 20 grošov.

Privelégium z roku 1603 vydané kráľom Žigmundom III. Vasom potvrdzujúce mestské práva a určujúce termíny trhov a jarmokov.

Približne v roku 1640 sa majiteľom Ilmanowej stal krakovský stolník Achacy Przyłęcki z Przyłęk, neskorší osvietenčinský kastelán. Nový mestský správca bol veľmi energický. Zaviedol mnoho nových regulácií, ktoré upravovali život v meste a mali mu zabezpečovať rozvoj. V prvom rade sa efektívne snažil získať nové kráľovské privilégium. Listina, ktorú 10. marca 1640 vydal kráľ Vladislav IV., dovoľovala v meste usporadúvať 3 jarmoky ročne. Začínali sa 1. mája, 15. júla a 6. decembra. Pravidelné týždenné trhy boli preložené zo soboty na pondelok. Predpokladá sa, že príčinou týchto zmien boli Židia, ktorí sa v meste objavili a vzhľadom na sabat nemohli v sobotu obchodovať.

Achacy Przyłęcki sa v dejinách Limanowej preslávil vydaním dvoch „kódexov“, čiže zbierok nariadení, ktoré sú dnes drahocenným zdrojom k poznaniu mesta a jeho obyvateľov v 17. storočí. Z týchto dokumentov sa o. i. dozvedáme o záležitostiach spojených s udrжанím školy, ktorá sa objavuje v písomných prameňoch v roku 1595. Przyłęcki si všimol nedostatky mestskej osvetly, pretože doporučil hľadať nového bakalára, ba dokonca poukázal na dvadsiatich piatich mešťanov, ktorých synovia museli pod sankciou pokuty povinne navštevovať školu. Známe je tiež, že limanovskú farskú školu sa v roku 1630 pokúsil zreformovať bakalár Krakovskej akadémie Stanisław Mytko Ilmanowita, rodák z Limanowej.

V jednom z Przyłeckého „kódexov” nachádzame informáciu, že vtedajšia Limanowa mala opevnenie, keďže majiteľ mesta nakázal jeho opravu. Týkalo sa to aj dvoch brán – sączskej a krakovskej a vrát, ktoré boli na noc zamykané. Mešťania si museli zadovážiť ručnice, inak im hrozil trest. V dokumente sa hovorí aj o bubne a vlajke, ktoré mali pravdepodobne jednotiť ľudí a povzbudzovať do boja, v prípade, že by bolo treba brániť mesto. Jeho nový majiteľ sa staral aj o protipožiarnu bezpečnosť a zakazoval na povalách skladovať slamu. Každý obyvateľ musel mať *rebrík a jamu s vodou*.

Dobre prosperujúce mesto začalo v súvislosti s vojnami (poľsko-švédská vojna) a so živelnými pohromami upadať. Tragické následky mali hlavne požiare, najmä jeden z najväčších v roku 1769, ktorý Limanowú spustošil. Zhorela vtedy väčšina obytných domov, škola, mestské opevnenie a ako písali svedkovia tejto tragickej udalosti – „*dokonca aj kostol so všetkými svojimi nádobami, farský dom spolu s inými budovami zhorel.*”

Za vlády Habsburgovcov (1772-1918)

Keď spomíname najdôležitejšie udalosti tohto obdobia, ktoré predstavuje takmer poldruha storočia, musíme zdôrazniť, že vzhľadom na politické, spoločenské a kultúrne procesy to nebolo homogénne obdobie. Začalo sa prvým delením Poľska, pokračovalo deviatimi desaťročiami rakúskeho absolutizmu (1770-1860) a v neskorších rokoch haličskej autonómie zasahovalo do prvej svetovej vojny.

Dňa 26. mája 1772 zbor poľného maršala Esterháziho pripravený na slovenskej hranici dostal rozkaz obsadiť Lvov, ktorý opustili Rusi. (...) Juhozápadné územie obsadila zasa armáda gen. D'Altona, ktorá tiahla od Tešína cez Tynec, Vieličku, Bochniu až do Tarnova. Limanowčania sa stali takmer na jeden a pol storočia poddanými Habsburgovcov.

V roku 1773 Rakúšania skončili preberať obsadené územia a pri tejto príležitosti sa organizovali slávnosti vzdávania holdu. Kazimierz Karolczak píše: *V Limanowej rovnako ako v každej väčšej obci bol pri bití bubnov prečítaný cisársky patent o prevzatí moci do rakúskych rúk. (...) Z perspektívy malého mestečka nachádzajúceho sa mimo frekventovaných ciest, teda aj mimo veľkých udalostí, bola tragédia upadajúceho, rozkradnutého poľského štátu viditeľná len slabo, aj to len očami šľachtických rodín, ktoré bývali neďaleko. (...) Zbavení možnosti zúčastňovať sa na politickom živote štátu, ale aj regiónu, menej dramaticky vnímali skutočnosť, že ich územie sa stalo súčasťou iného štátu.*

Čo sa týka majiteľov Limanowej, po smrti Ignacyho Dydyńského v roku 1780 bol majetok rozdelený medzi jeho synov – Limanowú a Staru Wieś dostal mladší Antoni a ostatné dediny pripadli Józefovi.

V živote mesta dôležitú úlohu aj naďalej zohrávali trhy, preto bolo dňa 20. apríla 1792 cisárskym patentom potvrdené právo uskutočňovať jarmoky a trhy udelené Limanowej na základe kráľovských privilégií. Po návrate poslanca z Viedne obec mohla dokonca zvýšiť počet jarmokov až na 18 v roku. Mesto sa preto každé tri týždne zaplňalo obchodníkmi aj kupujúcimi.

Limanowa bola v tom čase upadajúcim mestečkom so 430 obyvateľmi. Námestie obklopovala prevažne drevená zástavba sústredená na niekoľkých krátkych uličkách vychádzajúcich z námestia smerom na Krakov, Nowy Sącz, Staru Wieś a Mordarku. Leon Żuławski, jediný lekár, ktorý tu vtedy pôsobil, napísal: *Mesto nemá ani čísel dvesto / pol mesta, pol dediny hodnota jeho len*. Sú to slová z poémy *Obrana Limanowej, čiže haličská masakra 1846*, ktorá ukazuje obranu mešťanov zorganizovanú pod vedením vtedajšieho starowieskeho pána Feliksa Stobnického proti veľkým davom sedliakov tiahnucich na mesto.

Severozápadný roh limanowského námestia z roku 1902; vľavo je škola, vpravo súd, v pozadí starý kostol.

Tieto skupiny predtým napádali zemanov a rabovali kúrie v susedných dedinách v Laskowej, Młynnom, Łososine Górnej, Szyku, Starom Rybí a Mordarke.

Ako vidieť, veľké historické udalosti začali klopať aj na brány spokojného haličského mestečka a jeho obyvatelia nezostali voči nim ľahostajní. Medzi Limanowčanmi sa našli ochotníci, ktorí sa vydali v revolučnom roku 1848 na pomoc bratom Maďarom.

Najpriaznivejším obdobím „rakúskych čias“ boli roky haličskej autonómie, tzn. posledné polstoročie trvania monarchie (1860-1918). Zriadenie okresného úradu v Limanowej v roku 1867 znamenalo pre mesto isté povýšenie. Zvýšilo to jeho prestíž a pritiahlo úradnícky personál potrebný na fungovanie okresu. Vtedy prišiel do Limanowej Józef Alojzy Bek (1867-1931), vtedajší predseda Okresnej rady, vlastenec, spoločenský činiteľ, propagátor družstevníctva a priekopník idey samospráv. Mal obrovské zásluhy na hospodárskom a kultúrnom rozvoji mesta a okresu. Práve vtedy sa začínalo s priekopníckymi iniciatívami, vďaka ktorým Limanovský okres, vtedajšími publicistami nazývaný „*múdro riadeným mestom*“, vynikal obratným využitím prislúchajúcich mu autonómnych práv.

Druhá polovica 19. stor. značí výrazný rozvoj Limanowej. Svedčia o tom napríklad demografické údaje; v roku 1869 malo mesto už 1107 obyvateľov. Už vtedy tu žilo asi 30 židovských rodín.

Po zakončení povstania sa v Limanowej našlo veľa osvietených občanov, ktorí sa snažili zaviesť pozitivistické ideály. Táto činnosť sa prejavila v mnohých oblastiach spoločenského a hospodárskeho života.

Jedným z prejavov spoločenskej aktivity bolo založenie Dobrovoľnej hasičskej stráže. O protipožiarinej ochrane sa síce hovorilo už predtým, ale táto činnosť sa obmedzila len na výstavbu nádrže na vodu v strede námestia, v prostriedku ktorej bola postavená socha sv. Floriána vytesaná z kameňa.

Až po niekoľkých desiatkach rokov po vybudovaní nádrže sa začalo uvažovať o modernejšom, aktívnejšom protipožiarnom zabezpečení – o založení dobrovoľnej hasičskej stráže. V kronike je zapísané: *Skupina vážených mešťanov pocítila potrebu založiť hasičskú stráž na ochranu občanov proti žiare ohňa, keďže len spoločnou ochranou a ochotnou prácou sa dostaneme k cieľu. (...) Spolok Ochotníckej hasičskej stráže v Limanowej vznikol v roku 1874 a jeho prvým veliteľom bol Karol Góra, súdny adjunkt.*

Asi v tom istom čase vzniklo v Limanowej vďaka iniciatíve Józefa Marsa (1819-1905) divadlo. Divadelná sála pre 200 divákov bola zriadená v budove starej pálenice. Predstavenia, ktoré sa tam konali, sa tešili veľkému úspechu a chodili na ne hostia až z Bochne a Nowého Sącza.

Pohľad na Limanowu približne v roku 1910.

S úmyslom budovať fyzickú silu a vlastenectvo mládeže bol založený telovýchovný spolok Sokol. Jeho limanowska pobočka, ktorá mala 50 členov, vznikla 18. septembra 1893. Zo začiatku sídlila v jednej z murovaných budov starowiejskej kúrie, kde sa nachádzala malá

telocvična a neskôr aj čítareň a knižnica. Po určitom čase bolo na pozemku kúrie zriadené ihrisko (dnešný štadión Limanovie). Na Kamieńci pri potoku Mordarka bolo postavené ihrisko na športové hry a gymnastiku, tenisový kurt a kolkáreň. V susedstve týchto objektov bolo postavené nové sídlo limanowského Sokola – drevená poschodová budova s telocvičňou, javiskom, šatňami pre hercov, čítárňou, knižnicou, skladom, kuchyňou a záchodmi. Objekt bol odovzdaný do prevádzky v roku 1910. Prvým predsedom Sokola v Limanowej bol Kazimierz Żulawski. Po ňom túto funkciu prevzal Józef Mars. Zo začiatku sa tu len cvičilo, ale neskôr vznikla aj lyžiarska, kolkárska a boxérska sekcia. V roku 1912 bolo založené mužstvo, ktoré sa zúčastnilo na vojenskom výcviku. Po vypuknutí prvej svetovej vojny sa jeho členovia vydali do Krakova a posilnili oddiely ľvovských legiónov Józefa Pilsudského.

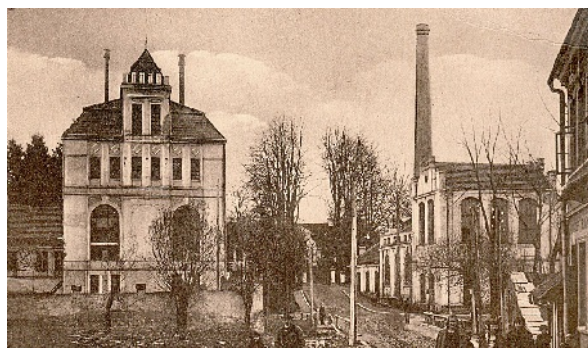
V posledných desaťročiach 19. stor. sa zrodili nové iniciatívy aj hospodárskeho charakteru. Jednou z nich bolo zriadenie Úverového spolku a Spolku ochrany vlastníctva pôdy. V Limanowej to bola prvá úverová inštitúcia družstevného typu, ktorej

Na limanowskom námestí; začiatok 20. stor.

cieľom bol boj s úžerníctvom, v tom období veľmi rozšírenom, a pomoc v rozvoji miestneho poľnohospodárstva a remesla, ale aj ochrana veľkostatkov pred úpadkom. Spolok si postavil honosné sídlo – dodnes zachovalý palác Pod Pszczółką (Pod včielkou). V dokladoch je ako založiteľ zapísaný Józef Mars. Členmi predstavenstva spolku boli okrem neho aj lekárnik Antoni Müller, poštmajster Stanisław Peszko a limanowský farár Jan Borowski.

Z rodinou Marsovcov sa spája koncom 19. stor. ešte jedna pre mesto dôležitá aktivita

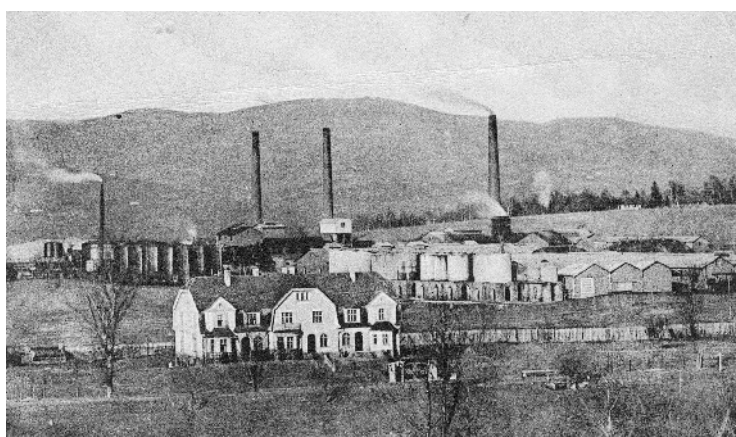

*Budovy pivovaru bratov Marsovcov.
v ňom okresný úrad.*

– výstavba moderného priemyselného podniku, pivovaru s technológiou varenia pomocou pary. Bol tu inštalovaný parný generátor, ktorý osvetľoval aj kúriu, námestie a kostol. Boli to skromné začiatky elektrifikácie mesta. Pamiatkový komplex budov pivovaru je zachovaný dodnes a sídli

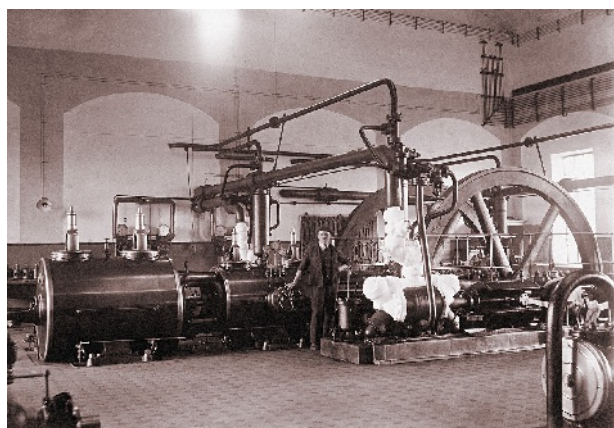
Dôležitým impulzom pre rozvoj mesta bola veľká komunikačná investícia – výstavba transversálneho železničného úseku Chabówka – Nowy Sącz, ukončeného v roku 1884. Trať zabezpečila spojenie so svetom nielen Limanowej, ale aj celému Limanovskému okresu, umožnila rozvoj priemyslu a obchodu a sprístupnila tiež tovar vyrobený priemyselne, čím zároveň spôsobila krízu remesiel, ktoré tu dovtedy pôsobili.

Inou dejinnou udalosťou, ktorá ovplyvnila hospodársky aj spoločenský život mesta, bola výstavba rafinérie v Sowlinách, ktorá sa začala v roku 1906. Na pozemkoch zakúpených od Kazimierza Marsa ju postavila francúzska spoločnosť *Svetlo a sila*. V najproduktívnejšom období rokov 1909-1911 rafinéria spracovávala ročne 11-tisíc ton ropy dovážanej z okolia Boryslawu.

Pohľad na rafinériu v Sowlinách postavenú začiatkom 20. stor.

Vznik tohto veľkého moderného priemyselného podniku znamenal začiatok ozajstného civilizačného pokroku. Stavebné objekty dopĺňajúce výrobu dodnes prekvapujú svojim architektonickým čarom a moderným riešením. Obytné domy mali splachovacie záchody, kúpeľne, pracovne a dve nezávislé vodné inštalácie – s priemyselnou aj pitnou vodou. O zeleň sa starali záhradníci. Nezabudlo sa ani na tenisové kurty pri vilách, na kino

Interiér jednej z výrobných hál rafinérie.

Marzenie (Sen) a na kasíno s reprezentačnou sálou, kde sa konali koncerty a plesy. Popri závode pôsobilo aj divadlo, orchester a robotnícky družstevný spolok Jednota; to sú len niektoré sociálne a kultúrne novinky, ktoré so sebou prinieslo sprevádzkovanie závodu.

Veľkým dielom, ktoré sa stalo svedectvom religióznosti a národného povedomia Limanowčanov, bola výstavba nového kostola, ktorý už podľa plánu mal byť čímsi viac ako len nádhernou sakrálnou budovou. Biskup Piotr Bednarczyk sa k tomu vyjadril: *Hned' ako sa 18. novembra 1890 Kazimierz Łazarski stal správcom farnosti v Limanowej, zistil, že ho čaká výstavba kostola. (...) Zhodou okolností na rok po jeho príchode pripadalo 100. výročie Ústavy 3. mája. Keď limanovská inteligencia debatovala, ako by si navonok uctili toto výročie, farár Łazarski využil príležitosť a vyhlásil, že „najlepším pomníkom, ktorý bude naveky pripomínať sté výročie, bude, keď 3. mája 1891 usporiadame prvú zbierku na výstavbu kostola“.* Zbierka sa uskutočnila. Vďaka tomu vznikla výnimočná svätyňa – pomník Ústavy 3. mája. Symbolom toho je medailón s orlom v korune a dátumom 1791 – 1891. III. 5., ktorý je umiestnený na priečelí budovy. Projekt božieho stánku, ktorého autorom je známy architekt Zdzisław Mączyński, bol vybraný v konkurznom konaní vyhlásenom Spolkom poľského úžitkového umenia. Bola to veľká zásluha kňaza Łazarczyka, ktorý sa obrátil na Akadémiu výtvarných umení v Krakove a riadil sa pokynmi známeho maliara Jacka Malczewského.

Záverečná etapa výstavby kostola – pomníka Ústavy 3. mája, vysväteného 6. októbra 1918.

Zdalo sa, že výstavba nového kostola prebiehajúca počas prvej svetovej vojny presahuje sily malého mestečka, ale aj napriek tomu bol kostol postavený. Podľa historikov architektúry je to jeden z najzaujímavejších kostolov v Poľsku. Nadchýna svojráznymi architektonickými formami, ktoré mu dávajú národný ráz a prostredníctvom zámeru budovy okúzl'uje svojím charakterom monumentálneho pomníka. V umeleckých dielach, ktoré zdobia jeho interiér, je zviditeľnená nábožensko-vlastenecká myšlienka, realizovaná *na chválu Boha, Národa a Mesta.*

Od bitky pri Limanowej k získaniu nezávislosti 1914-1918

Rok 1914 si Limanowčania zapamätali ako vojnový rok. Prvým zvestovateľom vojny boli vlaky so zajatcami, ktoré sa tu zastavovali. Po nich prišiel rad na transporty plné utečencov, ktorých bolo treba rozmiestniť po okolí. Nakoniec všetky cesty zaplnili oddiely ustupujúcej armády. Koncom novembra do Limanowej vkročila ruská armáda. Nezostala tu však dlho. 11.-12. decembra došlo k prelomeniu frontu a ruské vojská sa začali sťahovať. Bol to výsledok úspešných vojenských činností – bitky pri Limanowej, ktorá bola súčasťou rozsiahlejšej łapanowsko-limanowskej operácie.

Takto o tom písal významný znalec problematiky Julisz Bator: *Plán limanowskej operácie, ktorý vypracoval Conrad von Hötzendorf, spočíval v rýchlom premiestnení zdatného 14. tirolského zboru gen. Rotha po železnici z Krakova do Mszany Dolnej a zaútočení týmto úderným oddielom z juhozápadu na hlavné ruské sily zlákané ku krakovskému opevneniu. (...) Conrad predpokladal, že Radko Dimitriev ohrozený z juhozápadu zapojí do boja 8. armádu gen. Brusilova a tá zasa zmierni tlak na 3. rakúsko-uhorskú armádu Boroeviča a dovoľí jej prejsť do ofenzívy na Podkarpatsku. V konečnom dôsledku by celá operácia mohla odblokovať Przemysl a vyčistiť od nepriateľa celú západnú a strednú Halič.*

Boje v okolí Limanowej boli pomerne tuhé. Mesto prežilo ťažké hodiny delostreleckého bombardovania a vzápätí sa za jeho bránami odohrala významná bitka.

V knihe Juliusza Batora *Haličská vojna* sa nachádza kapitola *Prelom na hore Jabloniec: 11.12.1914*. V Limanowej každý pozná horu Jabloniec a každý vie ukázať cestu na vojenský cintorín, pamätník tohto urputného boja. Túto Rusmi obsadenú horu vtedy dobyli peší husári 9. pluku, ktorých viedol plukovník Othmar Muhr. V spomínanej knihe nájdeme neobyčajne sugestívny opis tohto ukrutného boja, ktorý sa síce skončil víťazstvom uhorských husárov, ale vykúpeným mnohými obeťami a smrťou veliteľa: *Posledný úder nastúpil na samé poludnie. Rusi zaútočili všetkými svojimi silami na celú líniu obranných stanovišť. Dav útočiacej pechoty pokrýl celý kopec. Obrancovia už nemohli počítať so žiadnymi posilami. Keďže sa vyčerpala amunícia, do pohybu sa dali pažby, päste, kamene a dokonca aj zuby. Husári vidiac, že všetka pozornosť oboch armád je sústredená na nich, nemohli už cúvnuť. (...) Nakoniec, presne o 16.00 popoludní, Rusi začali neočakávane ustupovať. (...) Ústup sa náhle zmenil na panický útek.*

Archívna pohľadnica s nápisom: *Boj 9. a 13. pluku husárov pri Limanowej – rok 1914.*

Bitka pri Limanowej sa stala dôležitou udalosťou považovanou za akýsi medzník prebiehajúcej vojny a bola široko komentovaná v celej rakúsko-uhorskej monarchii. Generálovi Rothovi, veliteľovi hlavného útočiaceho zboru, cisár pridal k menu *von Łapanów Und Limanowa*. Prezývku *Limanowa* dostal k menu aj plukovník Othmar Muhr, ktorý padol v boji na Jabłońci. Vtedajšia poľská tlač široko komentovala boje v okolí Limanowej a útok husárov na hore Jabłońiec. Krakovský denník *Czas* písal, že *to bola najväčšia bitka nielen v tejto vojne, ale vôbec vo svetovom meradle*. Hoci je spomínaná veta prehnaná, nesmieme zabúdať, že práve tu v decembri 1914 došlo k prelomu na fronte a Rusi boli nútení ustúpiť. *Neočakávaný úspech nepriateľa otriasol zástupmi 15. ruskej divízie. Vďaka rádiatelegramu cisára sa zvest' o víťazstve bleskurýchle rozniesla medzi bojujúcimi rakúsko-uhorskými vojskami a zmenila ich duševný stav z pochmúrneho odhodlania na víťaznú eufóriu.*

Stará pohľadnica s fotografiami vojenských cintorínov z 1. svetovej vojny v Limanowej (vľavo dole) a na Jabłońci (vpravo).

O význame spomínaných bojov hovoria štatistiky. Na limanowsko – łapanowskej operácii sa zúčastnilo 210-tisíc vojakov, z toho približne 120-tisíc na ruskej strane a okolo 90-tisíc na strane spojeneckých mocností – Rakúšanov, Čechov, Slovákov, Poliakov, Maďarov, Ukrajincov a Nemcov.

Pre nás je dôležitá pamiatka na približne dvetisíc vojakov z legiónov Józefa Pilsudského, ktorí sa zúčastnili na limanowskej bitke. 20. novembra 1914 Józef Pilsudski dostal rozkaz, aby sa s tromi jednotkami pechoty a jazdectva, ktoré sa zdržiavali v Zawoi, presunul do okolia Limanowej. Odvtedy legionisti bojovali v okolí Chyszówok, Limanowej, Kamienice, Marcinkowic a Nowého Sącza. Ťažké prírodné a poveternostné podmienky spôsobili, že legionisti boli podrobení ťažkej skúške, v ktorej však zvíťazili. Pilsudski nazval tieto boje *kontradansom okolo Limanowej*.

Józef Piłsudski sa zdržal počas spomínaného obdobia niekoľko dní v Limanowej, v dodnes zachovalom dome na ul. Matki Boskiej Bolesnej, ktorý vtedy patrilo rodine okresného lekára Kazimierza Mieroszewského.

Skutočný historický význam limanowskej bitky – ako písal Juliusz Bator – bol však oveľa závažnejší, než mohli predpokladať súčasníci, pretože značne prerastal vtedajší cieľ spojencov – udržať parlamentárnu habsburskú monarchiu. (...) Najhroznejšia ruská ofenzíva bola zadržaná a pre západnú kultúru bola zachránená celá stredná Európa. Niet pochybností, že keby nebol vtedy udržaný front, vojna by bola definitívne prehraná a pre Poliakov a Ukrajincov by to znamenalo úplnú nadvládu východného okupanta. Víťazstvom Ruska by sa do ich rúk dostal tiež osud Dunajskej kotliny a Balkánskeho poloostrova a to so súhlasom jeho západných spojencov. Cársky samovláda by sa pravdepodobne natrvalo rozšírila na značnú časť kontinentu, keďže bez porážky Ruska by nebola ani revolúcia.

Keď spomíname tieto udalosti, hodno podotknúť, že spolu s armádou smerujúcou na východ sa v Limanowej objavili nezvyklí hostia. Deň po jablonskej bitke prišiel nočným vlakom z Chabówki významný vojnový korešpondent – vynikajúci maďarský spisovateľ Ferenc Molnár (1878-1952), autor diela *Chlapci z Pavlovskej ulice*. Vďaka jeho korešpondencii, preloženej aj do angličtiny, sa Limanowa stala známa vo svete ako miesto dôležitých vojnových udalostí.

V súvislosti s vojnou sa do Limanowej dostal aj známy rakúsky básnik Georg Trakl (1887-1914), ktorý sem prišiel na jeseň roku 1914 s cisársko-kráľovskou armádou ako farmaceut. Aby si upokojil svoje nervy po ťažkých vojnových zážitkoch, zdržal sa niekoľko dní v Limanowej. Býval v hostinci u Žida Langer, odkiaľ bolo cez okno vidieť lešením obklopenú vežu novo budovaného kostola a vojenské oddiely tiahnuce cez námestie a oddychujúce po ceste. Vieme o tom zo zachovalých básnikových listov, v ktorých opisoval Limanowu ako *mestečko rozprestierajúce sa medzi miernymi dobrotivými kopcami*.

Vojna zničila celé okolie a zanechala stopy aj v meste. Škôd bolo veľa. Zhoreli budovy veľkostatku na Lipowom, hospodárska budova pri fare, stajňa Marsovcov spolu s dobytkom a viac ako desať gazdovstiev z najbližšieho okolia mesta. Zhoreli aj tri domy na ul. Sądeckej. V dôsledku úmyselne založeného požiaru zhorelo 57 domov a požiarom zničenú časť mesta ešte dlho nazývali Spáleniskom.

Pohľadnica zobrazujúca časť mesta zničenú požiarom v roku 1915.

Front sa od Limanovej pomaly vzdŕaloval a ako sa postupne blížil koniec vojny, čoraz častejšie sa hovorilo o nádeji, že Poľsko získa nezávislosť. Konečne ten čas nastal. V preddeň sviatku Všetkých svätých v roku 1918 bývalí legionisti začlenení do haličských plukov, ktorí boli na dovolenke v Limanovej, odzbrojili žandársku stanicu a jednotku strážiacu rafinériu. 1. novembra 1918 predseda limanowského Okresného národného výboru Zygmunt Mars podpísal obežník s názvom *Poľská vláda prevzala moc*. Tento dokument sa končil slovami: *Dnes sa na Vás, občania slobodného, nezávislého a zjednoteného Poľska, obraciam ako reprezentant Poľskej vlády s horúcou výzvou, aby ste sa podriadili ustanoveniu tohto orgánu. (...) Nech žije Poľsko!*

Dvadsať medzivojnových rokov

Od novembra 1918 do marca 1919 Limanovský okres riadil Poľský likvidačný výbor v Krakove. V marci roku 1919 bol zriadený Okresný úrad v Limanovej a v decembri 1920 okres v hraniciach spred roku 1918. To, že sa Limanowa stala okresným mestom v nezávislom Poľsku, malo obrovský význam pre ďalší rozvoj mesta. Vďaka tomu tu pôsobil celý rad úradov a inštitúcií: okresný úrad, daňový úrad, okresné zdravotné stredisko, okresný súd (1918-1929) a mestský súd (1930-1939). Do roku 1932 v meste úradoval aj školský inšpektor; potom so súhlasom mestského samosprávneho orgánu Limanovský okres podliehal

Pohľad na Limanowu zo západu; medzivojnové roky.

školskému inšpektorovi v Nowom Sączu. Štatút okresného mesta nebol pravdepodobne veľmi stabilný, pretože mestská rada sa v máji 1933 rozhodla zriadiť komisiu, ktorá mala *dohliadať na udržanie okresu*.

Mestská rada s veľkým dôrazom na tradície a históriu iniciovala v roku 1929 aktivity smerujúce k schváleniu erbu, ktorý bol používaný na historických pečatiach. Vzor erbu bol definitívne potvrdený v roku 1938.

Mestské orgány sa snažili zveľaďovať mesto a urdžať jeho pozíciu o.i. aj tým, že sa zapájali do rôznych záujmových skupín, združení a organizácií krajského aj celoštátneho charakteru. Nezanedbávali propagovanie rekreačných a prírodných predností mesta a jeho okolia. Na ten cieľ bola zriadená obecná rekreačno-turistická komisia, ktorá spolupracovala s okresnou rekreačnou komisiou. Aktívny bol aj výbor Spolku skrášľovania mesta.

Prechádzka po limanowskom námestí. 20. stor.

Limanowa sa na začiatku tridsiatych rokov rozprestierala na rozlohe 199 hektárov, mala 2189 obyvateľov a mestský rozpočet dosahoval viac ako 64-tisíc zlotých. Pre rozvoj mesta bolo veľmi dôležité rozšírenie jeho územia. Už v roku 1924 prednosta krajského úradu žiadal pripojiť k mestu neďalekú obec Sowliny. Aj napriek neochote jej obyvateľov sa

Limanowej nakoniec podarilo rozšíriť svoje hranice. V tridsiatych rokoch bol k mestu pripojený zbytok Sowlín a podstatná časť susedných dedín Mordarka, Stara Wieś a Lipowe.

Dôležitú úlohu mestotvorného činiteľa zohral priemysel, ktorý sa rozvíjal vďaka železničnému spojeniu. K najdôležitejším a najväčším podnikom treba zaradiť už spomínanú rafinériu v Sowlinách a pivovar bratov Marsovcov, a ku koncu 30. rokov aj Podhalskú továreň na výrobu karosérií Franciszka Polaka a Juliusza Fischera. Významným zamestnávateľom bola železnica, okresné úrady a školy. Spomedzi menších závodov, ktoré už nezohrávali takú dôležitú úlohu, treba spomenúť Závody cementových výrobkov Tomasza Biela, Podhalskú pradiareň vlny a sódovkáreň. Boli tu tiež závody, ktoré mali síce v názve slovo „továreň“, ale v podstate boli len malými manufaktúrami, napríklad továreň na výrobu vodky a továreň na výrobu nití.

V živote mesta zohrával dôležitú úlohu aj obchod a drobné remeslá. Zameranie obchodíkov a remeselníckych dielní, ktoré tu pôsobili, svedčí o potrebách vtedajších obyvateľov Limanowej. Populárne boli pekárne, reštaurácie, podniky lákajúce *čapovanými alkoholickými nápojmi* a cukrárne; jedna z nich mala dokonca koncesiu na *prevádzkovanie povolených hier*. Zákazky bez problémov získavali aj obuvníci, krajčíri, stolári, kominári a kováči. V meste pôsobil aj zubár a zubní technici, fotograf, zámočník, čaluník, hodinár, sedlár, kolár, kamenár a niekoľko mäsiarov. Výkupom a dodávaním tovaru sa zaoberali Veľkosklady poľských kupcov. Predmetmi potrebnými na poľnohospodársku výrobu sa roľníci z okolitých dedín zásobovali v obchode Roľníckeho spolku Kosa. Rozvíjali sa tiež služby spojené s motorizáciou. Už v medzivojnových rokoch bola na limanowskom Hlavnom námestí postavená čerpacia stanica Naftového spolku „Limanowa“ a začala fungovať prvá autobusová linka spájajúca Limanowú s Krakovom.

Drobné podniky, výrobné závody a obchody neboli také náchylné na pôsobenie veľkej krízy na začiatku tridsiatych rokov, ktorá narušila rovnováhu limanowského priemyslu. Výroba rafinérie bola obmedzená a neskôr aj zastavená. Orgány sa snažili riešiť ťažkú situáciu realizovaním kanalizačných a vodovodných prác hradených z Pracovného fondu. Mnoho ľudí z Limanowej odcestovalo za prácou do tovární Centrálného priemyselného obvodu, alebo sa zamestnalo na sezónnych prácach v Nemecku a dokonca aj v Lotyšsku. Limanowský farár Kazimierz Łazarski daroval v tomto období 3 hektáre pôdy na letné záhradky pre nezamestnaných.

Rekonštrukcia mesta po veľkej povodni – leto roku 1934.

Keď sa zmiňujeme o ťažkostiach medzivojnových rokov, treba spomenúť aj živelnú pohromu – povodeň, ktorá postihla mesto v lete v roku 1934. Prúdy rozvodnených potokov odnášali so sebou celé domy, vážne poškodili poštový úrad a úplne zničili najdôležitejšie mosty. Limanowa bola vtedy odrezaná od sveta, pretože nepremávali ani vlaky. Aj došlú

poštu zhadzovali z lietadla. Podporu Okresného výboru na pomoc obetiam povodne vtedy využilo 2600 ľudí.

Spoločenská aktivita občanov Limanowej bola veľká. V meste pôsobilo mnoho organizácií rôznorodého charakteru, napr. spolok Priateľstvo, Spolok ľudovej školy, hudobný spolok Echo Podhala, Strelecký spolok, spolok Železničnej vojenskej prípravy, Spolok stredných škôl, Liga protivzdušnej a protiplybovej obrany, Zväz sibirákov, Telovýchovný spolok Sokol, Spolok pestovania poštových a čistokrvných holubov a mnoho iných. V limanowských školách veľmi aktívne pôsobili harceri (skauti) – bola to vtedy najpočetnejšia organizácia v meste.

Severná strana limanowského námestia. Stav po rekonštrukcii z druhej polovice 30. rokov 20. stor.

Občania sa angažovali aj v politickom živote, o čom svedčí činnosť najvýznamnejších organizácií a politických strán, ako napríklad miestnymi orgánmi podporovaný Nestraničský blok spolupráce s vládou (po jeho zrušení Tábor národného zjednotenia), Poľská ľudová strana Piast a Ľudová strana, ba dokonca aj Poľská socialistická strana (pôsobila v robotníckom prostredí rafinérie). Ohromnú silu malo ľudové hnutie, ktoré malo v poľnohospodárskom okrese silnú základňu. Preto boli Limanowčania v medzivojnovom

Oslavy ľudového sviatku; Limanowa, Krakowska ulica, rok 1937.

období svedkami veľkých zhromaždení a sedliackych slávností a na začiatku tridsiatych rokov aj protestačných akcií namierených proti politike vlády.

Dôležitou udalosťou medzivojnového obdobia bola návšteva prezidenta Poľskej republiky Ignacygo Moścického, ktorá sa konala v júli roku 1929. Na okraji mesta, na ceste z Nowého Sącza ho srdečne víтали davy občanov. Podľa staropoľských tradícií postavili bránu, pri ktorej ho čakali občania mesta a okolitá šľachta v tradičných županoch s karabelami. Prezident strávil noc v kúrii u Marsovcov a potom sa zúčastnil na slávnostnej omši.

Limanowu niekoľkokrát navštívil aj legendárny vodca ľudového hnutia Wincenty Witos. Na vyznačený deň sa tu zišli ľudia z celého okresu. Podľa odhadu to bolo 32-tisíc osôb. V jazdeckej bandérii bolo 100 koní. Po slávnostnom privítaní a defiláde sedliackych delegácií z celého okresu sa Wincenty Witos, podobne ako prezident Mościcki, zúčastnil na omši vo farskom kostole.

Takéto slávnosti boli vždy dobrou príležitosťou manifestovať úctu k predošlým pokoleniam, pripútanie k tradíciám a vlastenectvo. Dôkazom toho bolo odhalenie v roku 1930, na sté výročie Novembrového povstania, pomníka Neznámeho vojaka, ktorý by pripomínal pamiatku obrancov vlasti z rokov 1830-1921.

Mestské orgány kládli veľký dôraz na osvetu a vzdelávanie, pretože materiálne podmienky po predchádzajúcom haličskom období neboli vyhovujúce. V spomínanom časovom rozpätí sa síce nepodarilo v Limanowej zriadiť strednú školu, ale veľkým úspechom bola výstavba dvoch moderných základných škôl.

Pred blížiacim sa vojnovým ohrozením sa Limanowčania zapájali do činnosti paramilitárnych organizácií, podporovali fond výstavby ponoriek a darovali Poľskej armáde delo. Na jar roku 1939 bolo z Limanowského okresu povolaných niekoľko ročníkov zálohy, ktoré boli zaradené do Zboru národnej obrany Limanowa. Vojaci boli ubytovaní v poschodovej budove na sídlisku rafinérie v Sowlinách. Veliteľom zboru, ktorý bol zložkou 2. horskej brigády armády Karpaty, bol kapitán Władysław Wojtowicz. 28. augusta 1939 vojaci Zboru NO Limanowa opustili mesto a presunuli sa do okolia Krościenka a Piwnicznej.

Vojna a hitlerovská okupácia

Územie Limanowského okresu bolo zachvátené bojmi už od prvých dní trvania vojny. Išlo o tzv. hraničnú bitku, ktorá trvala od 1. do 5. septembra 1939. V meste sa ozýval nielen hluk vojny, ale niesli sa aj správy o krutosti agresora. Po ťažkých bojoch sa 4. septembra dostal do Limanowej druhý zbor 1. pluku podhalských strelcov. Pokúšali sa organizovať obranu na línii Limanowa – Tymbark, ale nepriateľa už nebolo možné zadržať. Nemci vkročili do Limanowej 6. septembra. Vtedy sa začala ukrutná noc okupácie. Hoci život išiel v svojich koľajách, visel nad ním tieň zatýkania, deportácií do koncentračných táborov a na nútené práce. Hrôzu vzbudzovali „plagáty smrti“ oznamujúce správy o rozstrelaní rukojemníkov a o pacifikácii okolitých dedín.

12. októbra bol podľa Hitlerovho dekrétu na časti okupovaného poľského územia vytvorený Generálny gubernát, ktorého sídlo bolo v Krakove. Územie Generálneho gubernátu sa skladalo z 5 dištriktov rozdelených na okresy. Dve tretiny Limanowského okresu aj s Limanowou boli zaradené do okupačného Nowosączského okresu. V Limanowej bolo zriadené detašované pracovisko Nowosączského okresu. V obciach a dedinách okupanti ponechali predvojnovú organizačnú štruktúru s inštitúciou prednostov a starostov. V samotnom meste bol zriadený okupačný Mestský úrad.

Pochod nemeckej armády cez Limanowu, rok 1941.

Organizovanie správneho aparátu okupantov bolo ukončené na jar roku 1940. Nové orgány schválili celý rad nariadení obmedzujúcich slobodu občanov mesta a okresu. Bola zavedená policajná hodina a zavretých bolo mnoho verejných aj kultúrnych inštitúcií.

Súkromným osobám zhabali rádiové zariadenie a lyžiarsku výbavu. Orgány neľútostne kontrolovali kontingenty určené gazdovstvám, čo sa negatívne odrazilo na zásobovaní potravinami. V oblasti školstva tiež nastali zmeny, boli skrátené učebné osnovy, obmedzené vyučovanie a školské budovy v Limanowej a v Sowlinách obsadili vojenské jednotky. Deti sa museli učiť v náhradných priestoroch.

V novembri 1939 sa v Limanowej ubytovalo veliteľstvo Wermachtu. Boli tu tiež stanice hraničnej polície a žandárske stanice. Okupanti reaktivovali Poľskú políciu, ktorá bola počas okupácie známa ako „modrá polícia”. V samotnej Limanowej slúžilo vo všetkých okupačných policajných útvaroch niekoľko desiatok funkcionárov.

V Limanowej – Sowlinách Nemci zriadili medzi ulicami Fabrycznou a Wincentego Witosa malý tábor, v ktorom zo začiatku väznili poľských dôstojníkov. Po útoku na ZSSR (22. júna 1941) tu boli zadržaní sovietski zajatci a neskôr limanowski Židia. Väzni pracovali pri výstavbe ciest a na území rafinérie, kde sa nachádzala základňa pohonných hmôt nemeckej armády.

Hitlerovský zajatecký tábor v Sowlinách – sovietski zajatci.

V roku 1940 Nemci zorganizovali stretnutie v kancelárii Landrata (prednostu okresného úradu) v Limanowej, ktorého cieľom bolo rozšíriť na území okresu akciu Goralenvolk, tak ako to bolo aj na Podhalí. Vďaka vlasteneckému postoju ľudových činiteľov a goralov sa tento zámer nepodarilo uskutočniť.

Obzvlášť ukrutné exterminačné akcie prebiehajúce v súlade s nemeckým rasovým zákonodarstvom sa dotkli obyvateľov Limanowej židovského pôvodu. Židia, ich obchody a remeselnícke dielne boli označené Davidovou hviezdou, ale zakrátko im bol odobratý celý majetok a odovzdaný presídlencom z poznanskej oblasti. Väčšina židovských organizácií mala zakázanú činnosť a budovy určené na náboženské obrady boli zbúrané. V roku 1941 došlo k exekúciám židovského obyvateľstva: v Starej Wsi 167 osôb, v Limanowej na židovskom cintoríne 12 osôb a pri múre na ul. Kilińského 50-60 osôb. V júni roku 1942, keď Nemci presídlili obyvateľov zo štvrte Kamieniec, tu bolo vytvorené židovské geto. V neľudských podmienkach tu bolo natlačených asi dvetisíc ľudí – Židov z celého

Limanowského okresu a zo samotnej Limanowej. Geto existovalo do 18. augusta 1942, keď boli jeho obyvatelia vyvezení do Nowého Sącza a odtiaľ do vyhladzovacieho tábora v Bełżci. Dnes si už len veľmi ťažko vieme predstaviť význam a apokalyptický rozmer tohto javu: z Limanowej vtedy zmizla takmer polovica obyvateľov a po kultúre, ktorá bola súčasťou mesta vyše 100 rokov, nezostala ani stopa.

Aj napriek obrovskému teroru Limanowa predstavovala dôležitú bazu konšpiračnej činnosti. Prírodné podmienky Limanowského okresu – hornatý terén, lesné komplexy Beskidu Wyspowého a Goriec, slabá sieť zjazdných ciest v horskom prostredí a veľa ťažko prístupných miest spôsobilo, že toto územie bolo v období druhej svetovej vojny prirodzenou bazou, ktorú využívali desiatky partizánskych oddielov.

Limanowski Židia v hitlerovskom tábore v Sowlinách.

Konšpiračná činnosť sa na tomto území začala hneď po zakončení vojnových bojových akcií. Už na jeseň 1939 tu existovali dobre zorganizované chodníky, po ktorých kuriéri prepravovali ľudí, poštu aj zbrane. Bolo to možné vďaka sústredovacím miestam v samotnej Limanowej aj v jej okolí, kde nocovali alebo sa zastavovali kuriéri a iní ľudia, ktorí sa chceli dostať cez zelenú hranicu.

Rýchlo a spontánne vznikali bunky podzemných organizácií, ktoré sa po určitom čase stali súčasťou Zväzu ozbrojeného boja (od februára 1942 Krajinskej armády). Limanovský obvod ZOB – KA bol súčasťou Nowosączaškého inšpektorátu. V štruktúre Obvodu Limanowa sa nachádzalo deväť stanovišť, ktoré rozsahom svojej pôsobnosti zastrešovali celý predvojnový Limanovský okres. V januári 1945 mal limanovský obvod ZOB – KA 28 dôstojníkov, 22 kadetov, 251 poddôstojníkov, 1170 vojakov a 863 civilistov, spolu 2334 osôb.

Vzhľadom na to, že pred vojnou patrila Limanovský okres čo do aktivity a počtu členov k popredným strediskám ľudového hnutia v Poľsku, počas okupácie tu existovalo rozvinuté partizánske hnutie, ktoré vyrástlo z ľudového hnutia – Bataliony Chłopskie. Limanovský okres mal v štruktúre konšpiračného ľudového hnutia kryptonym „Nadleśnictwo 11” (Lesná správa 11).

Jednou z najdôležitejších foriem odboja a zorganizovanej samoobrany spoločnosti voči zámerom okupantov bolo tajné vyučovanie, ktoré úspešne prebiehalo na rôznych miestach Limanowského okresu. Na území mesta pôsobilo niekoľko „tajných tried“ poskytujúcich základné vzdelanie, ktoré sa riadili podľa predvojnových učebných osnov. Je zaujímavé, že v Limanowej, kde pred vojnou neexistovala stredná škola, prebiehalo vyučovanie aj na úrovni gymnázia. V roku 1944 vznikla dokonca skupinka niekoľkých študentov 1. ročníka polytechniky.

V roku 1941 bola v Limanowej zriadená Okresná komisia osvety a kultúry. V okrese existovali tiež dve tajné Skúšobné komisie – v Limanowej a v kláštore cisterciánov v Szczyrzyci, kde pôsobilo jedno z najdôležitejších stredísk tajného vyučovania.

V polovici januára 1945 Červená armáda začala svoj rozhodujúci útok. Už 17. januára sa front dostal na hranice Limanowského okresu a 19. januára posledná nemecká hliadka opustila Limanowu. Vojna aj hitlerovská okupácia sa skončili.

Po druhej svetovej vojne

Severná strana námestia po požari, ktorý vypukol v noci 19.-20. januára 1945.

19. januára do Limanowej vkročili vojaci 38. armády gen. Kirila Moskalenka, ktorá bola súčasťou 4. ukrajinského frontu. Limanowu obsadili bez väčších bojov. Tento deň sa rôzne zapísal do pamäte Limanowčanov. Deti sa so záujmom prizerali neznámym vojakom a ťavám, ktoré predstavovali dôležitý prepravný prostriedok. Sovietski vojaci boli ubytovaní v mnohých domácnostiach a ľudia sa k nim správali priateľsky. Ale vojnové skúsenosti z rokov 1919/20 spôsobili, že k Červenej armáde pristupovali zdržanlivo.

Vítazi začali snoriť po meste a hľadali koristi, hlavne jedlo a pijatiku. – Môžeme sa dočítať v jednej z vojnových spomienok. – V konečnom dôsledku spôsobili požiar a spálili jednu stranu Hlavného námestia. (...) V tú istú noc spálili aj kúriu v Mordarke – bola to stará pamiatková budova. Obyvatelia Limanowej a okolitých dedín s hrôzou pozerali na žiaru

osvetľujúcu tú pamätnú januárovú noc. (...) Tak sa začala naša „sloboda“ v sovietskom vydaní – spomína si jedna z obyvateľiek Limanowej.

Prímestské veľkostatky spustli alebo boli zničené. V súvislosti s poľnohospodárskou reformou vysídlili zemanov a celé zemianstvo tak upadlo do zabudnutia. Nové politické orgány neakceptovali spontánne vytvorenú samosprávu mesta a okresu. Politické reformy prebiehali – ako sa vtedy písalo – *v atmosfére ostrého politického boja so skupinami spolupracujúcimi s londýnskou vládou.* Nové spoločenské zriadenie nemalo na domácej pôde veľa prívržencov, preto ich priviezli z Dąbrowskej panvy, z okolia Rzeszowa, Miechowa a z Krakova. Boli to činitelia Poľskej robotníckej strany a pracovníci Úradu verejnej bezpečnosti. Na jednej strane dochádzalo k normalizácii mnohých oblastí života, na druhej strane ešte stále prebiehali sprisahanecké akcie.

Podľa údajov z roku 1949 mala Limanowa vyše 1900 obyvateľov a rozprestierala sa na ploche 340 ha. V prvých povojnových rokoch všade prevládala chuť obnoviť spoločenský aj hospodársky život. Bola sprevádzkovaná nemocnica, prebiehali pokusy obnoviť družstevné hnutie a harcerstvo. Bolo založené ochotnícke Divadlo Limanowskej zeme a Okresná a mestská knižnica. S veľkým zápalom sa v Limanowej pristupovalo k zakladaniu prvých stredných škôl – gymnázia a neskôr pedagogického lýcea a všeobecno-vzdelávacieho lýcea.

Zo zoznamu osvetových zariadení z roku 1946 sa dozvedáme, že tu pôsobili dnes už zabudnuté odborné učilišťa – Štátne mestské poľnohospodárske (horské) gymnázium v Łososine Górnej, Štátne ženské poľnohospodárske gymnázium a Štátne lesnícke gmnázium v Limanowej. V dôsledku reformy stredných odborných škôl tieto zariadenia pomerne rýchlo

Prvomájový sprievod; začiatok 50. rokov minulého stor.

zanikli. Zmeny v školskom systéme sprístupnili edukáciu aj vidieckym deťom a mládeži, ako aj dospelým, ktorí neukončili školskú dochádzku. Vo výročnej správe z roku 1951 sa spomína, že *na území Limanowského okresu bol úplne zlikvidovaný analfabetizmus.*

Po určitom čase však oduševnenie spoločnosti zhaslo. Dochádzalo k čoraz silnejšej politizácii všetkých oblastí života.

Z funkcií boli odstraňovaní triedni nepriatelia, za ktorých uznávali hlavne predvojnovú inteligenciu. Veľa účastníkov ilegálneho boja bolo zatknutých, bola obmedzovaná občianska sloboda a ešte v zárodku boli ničené všetky prejavy živej organizovanosti. Likvidoval sa súkromný obchod, družstvá a remeslá. Takéto opatrenia prehľbovali rozdiely a demoralizovali ľudí. Spoločenský protest vzbudzoval predovšetkým boj s cirkvou a vierou, ktorý sa prejavoval odstraňovaním náboženských symbolov a rušením náboženstva v školách, ale aj zákazom procesií Božieho tela na uliciach mesta.

Námestie na začiatku 50. rokov.

Zmeny priniesla až jeseň roku 1956. Októbrový politický odmäk sa prejavil aj v spoločenských a ekonomických zmenách. Vznikali prvé paneláky, monumentálne kino Sojusz (Priateľstvo), učiteľský dom, obchodné domy a bola zrekonštruovaná požiarom zničená severná strana Hlavného námestia, ktorá svojimi arkádami nadväzovala na predvojnovú architektúru. Povojnová stagnácia bola zastavená a oživilo sa lokálne vlastníctvo.

Námestie v 60. rokoch 20. stor.

Nádej na trvalé rozšírenie občianskych slobôd sa však nenaplnila. Už po niekoľkých rokoch sa zintenzívnili konflikty v súvislosti s odstraňovaním krížov zo škôl, bol vydaný

zákaz prenajímať autobusy na púte a limanovským požiarnikom zakázali vystupovať v uniformách a so štandardou na náboženských slávnostiach. Aj napriek rôznym prekážkam prišlo 11. septembra 1966 viac ako stotisíc veriacich do limanovského kostola na slávnosť korunovania sochy Panny Márie Bolestnej, známej svojimi milosťami. Korunáciu vykonal vtedajší krakovský arcibiskup Karol Wojtyła.

Roky zrýchleného rozvoja

Aj napriek mnohým chybám vtedajšieho spoločensko-politického zriadenia v rokoch 1960-1980 došlo k dynamickému rozvoju, ktorý zmenil vzhľad Limanowej. Vznikli dôležité verejné objekty ako okresná nemocnica, budova Všeobecno-vzdelávacieho lýcea, Združenej ekonomickej školy, Združenej elektromechanickej školy, Základnej školy č. 3 a Základnej školy č. 4 v Łososine Górnej. V spomínaných rokoch boli postavené jasle aj škôlka, Dom mládeže Janka Krasického (dnešný Limanovský dom kultúry), vzniklo Regionálne múzeum Limanowskej zeme. Okrem toho bola odovzdaná do prevádzky pošta s telefónnou ústredňou, budova súdu, športové stredisko s halou a hotelom a hotel Jaworz. Stovky rodín sa presťahovali do nových domov na sídliskách na ul. Zygmunta Augusta a Józefa Piłsudského a na sídlisku Centrum.

Sídliisko na ul. Zygmunta Augusta.

Bol založený podnik Mera KFAP, strojno-traktorová stanica, základne štátnej automobilovej dopravy. V tomto období bol v meste zavedený plyn, postavený mestský vodovod, čistička odpadových vôd, komunálny cintorín, mestský park a železničná a autobusová stanica, bola tiež sprevádzkovaná mestská hromadná doprava a boli postavené nové ulice. Po prestavbe v roku 1970 sa radikálnej zmene podrobilo aj Hlavné námestie v meste.

Napriek určitým ťažkostiam sa rozvíjala aj sakrálna výstavba. V limanowskej farnosti vzniklo pri rozrastajúcom sa Mariánskom kostole pútnické zázemie v podobe vikariátu, poľného oltára a arkád, katechetického domu a pútnického domu, v ktorom bolo otvorené Farské múzeum. V Limanowej – Sowlinách bola erigovaná farnosť a začala sa príprava na výstavbu kostola sv. Stanislava Kostku.

Bez ohľadu na to, ako spomíname tamtie roky, zoznam najdôležitejších investícií nám dovoľuje predstaviť si celú škálu zmien, ku ktorým došlo alebo sa začali realizovať v tomto období. Odovzdaním do úžitku mnohých verejnoprospešných budov vznikli pre Limanowčanov lepšie možnosti pestovať široko chápané aktivity. Vznikalo veľa umeleckých súborov a kultúrno-spoločenských a športových združení.

V roku 1969 bola podpísaná prvá zmluva o spolupráci medzi Limanowou a Dolným Kubínom. Partnerská spolupráca trvá dodnes a nadobúda čoraz zaujímavejšiu formu.

Aktivita obyvateľov a mestských orgánov bola viditeľná aj navonok a prinášala Limanowej slávu. Prejavilo sa to v roku 1972 získaním prestížneho titulu Domáci majster hospodárnosti.

Druhým veľkým úspechom propagujúcim mesto bol súboj so Skoczowom v televíznom Turnaji miest vysielanom v Poľskej televízii v rokoch 1976-1977, kde Limanowa získala divácky vavrín. Tieto úspechy vyvierali zo širokého lokálneho patriotizmu, ktorý bol v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia veľmi živý.

Námestie po rekonštrukcii; 70. roky 20. stor.

V dôsledku všetkých spomínaných premien, ku ktorým došlo od začiatku šesťdesiatych rokov do polovice osemdesiatych rokov 20. stor., sa Limanowa začala meniť na síce malé, ale pomerne moderné mestské stredisko.

Keď spomíname toto obdobie, nemôžeme zabudnúť ešte na jednu udalosť náboženského charakteru. V noci 26.-27. mája 1981, dva týždne po atentáte na Svätého Otca Jána Pavla II., neznámi páchatelia ukradli korunu z limanowskej Piety, známej svojimi milosťami. O dva roky neskôr, 22. júna 1983 sa konala v Krakove slávnosť opätovného korunovania limanowskej sochy Panny Márie Bolestnej, ktoré vykonal pápež Ján Pavol II.

*

Hoci Limanowa leží tak trochu bokom od veľkých udalostí, neobišla ju vlna zmien, ktorá sa v Poľsku začala v auguste roku 1980. 10. septembra vypukol päťdňový štrajk v Mestskom dopravnom podniku, kde vznikla jedna z prvých závodných komisií Nezávislého samosprávneho odborového zväzu Solidarita. 20. októbra predstavitelia jedenástich zakladateľských výborov NSOZ Solidarita, ktoré pôsobili v limanowských podnikoch, vytvorili Medzizávodný koordinačný výbor NSOZ Solidarita. Vznikla aj pobočka NSOZ Individuálnych roľníkov. Od roku 1981 pôsobila v Limanowej Územná komisia a Zastupiteľstvo NSOZ. Činnosť týchto organizácií prerušil vojnový stav. Niekoľko limanowských odborových činiteľov bolo internovaných v nápravnom zariadení v Rzeszowe-Załęzu.

Popri rastúcej ekonomickej kríze dochádzalo však pomaly k vývoju spoločensko-politickej situácie, ktorá vyvrcholila rokovaniami Pri okrúhlym stole. V roku 1989 sa začali dôležité zmeny označované ako politická transformácia. Za koniec obdobia Poľskej ľudovej republiky môžeme prijať deň 4. júna 1989, keď sa konali prvé čiastočne slobodné voľby, alebo 29. december 1989, deň schválenia zákona o zmene Ústavy PĽR, v ktorom bol o. i. zmenený názov štátu na Poľskú republiku.

Zvestovateľom nadchádzajúcich zmien boli nezávislé mestské noviny *Aktualności Limanowskie* (Limanowské aktuality), ktoré začali vychádzať v roku 1989. Vtedy sa opäť začali oslavovať národné sviatky, pripomínajúce schválenie Ústavy 3. mája a výročie získania nezávislosti. Po dlhoročnej prestávke sa 11. novembra 1989 občania mesta zúčastnili na slávnostiach spojených s oslavou Sviatku nezávislosti, ktoré zorganizoval Občiansky výbor v Limanowej.

*

Od roku 1989 ubehlo takmer štvrtstoročie. Je to malá perspektíva a krátky čas na to, aby sme videli všetky zmeny v ich historickom aspekte. Zmeny, ktoré nastali v Limanowej na prelome tisícročí, môžeme však zachytiť v ich dejinnej následnosti. 2000. výročie kresťanstva si Limanowčania pripomenuli postavením monumentálneho 37 metrov vysokého kríža na Miejskej Góre.

Jubilejný kríž na Miejskej Góre.

V roku 1999 po ďalšej územnosprávnej reforme sa Limanowej opäť vrátil štatút okresného mesta a pamiatkový objekt starého pivovaru bratov Marsovcov sa po adaptácii stal sídlom okresného úradu. Treba pripomenúť, že od roku 2002 Limanowčania volia svojho primátora v priamych voľbách.

Limanowska plaváreň.

V posledných rokoch sa mesto obohatilo o krytú plaváreň a k Združeným samosprávnym školám č. 1 a 3, k Združenej škole č. 1 a k I. všeobecnovzdelávaciemu lýceu pribudli telocvične a športové haly. Boli postavené dva Orliky – športové ihriská s umelým

povrchom. Vznikla nová požiarna zbrojnica a na mieste bývalého trhoviska sa stavia dvojpodlažné parkovisko s novou tržnicou. Vo výstavbe je alternatívna cesta, ktorá má zrýchliť premávku na úseku Limanowa – Sowliny. Z menej viditeľných investícií treba spomenúť modernizáciu čističky odpadových vôd a prestavbu vodovodnej a kanalizačnej siete.

Na území mesta vznikli obchodné centrá známych reťazcov, ale doteraz však žijú ešte dve pokolenia, ktoré si pamätajú prázdne obchodné police, dlhé rady po základný tovar, alebo potravinové lístky. Stret týchto spomienok so súčasnosťou nám pripomína, ako historické udalosti dokážu zmeniť našu realitu a každodenný život.

V živote Limanowej čoraz väčšiu úlohu zohrávajú v posledných desaťročiach súkromné iniciatívy nielen v oblasti obchodu, drobného priemyslu, remesla a široko chápaných služieb, ale aj súkromné škôlky alebo súkromná stredná škola Ekonomik. V roku 2012 pôsobilo na území mesta 1276 súkromných subjektov, ktoré realizovali rôznorodú hospodársku činnosť.

V posledných rokoch sa v Limanowej objavujú aj také prvky infraštruktúry, ktoré boli doteraz charakteristické iba pre veľkomestské strediská. Nastali časy, keď dedičstvo po predchádzajúcich pokoleniach treba modernizovať, pretože veľa verejnoprospešných objektov zo šesťdesiatych, sedemdesiatych a osemdesiatych rokov už nevyhovuje súčasným požiadavkám. Dobrým príkladom tohto javu je rodiaci sa projekt komplexnej modernizácie Limanowského domu kultúry.

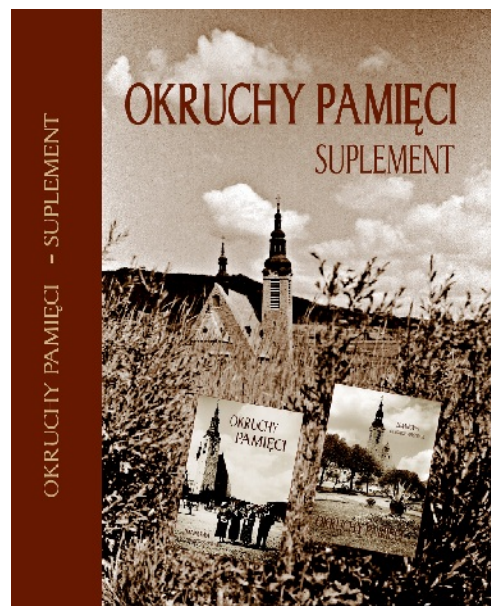
Limanowský dom kultúry.

Za posledných dvadsať rokov sa zmenili tiež očakávania prijímateľov a tvorcov kultúry. Preto sa zrodili také ponuky ako Letné festivaly komornej a organovej hudby, Predjarie malých divadelných foriem, Poetické záhrady, alebo nová formula činnosti

Regionálneho múzea Limanowskej zeme. Patrí sem aj činnosť Spolku priateľov výtvarného umenia, Limanowského literárneho klubu, pobočky Historického spolku a Univerzity tretieho veku. V realizácii mnohých z týchto nápadov zohrávajú čoraz dôležitejšiu úlohu občianske iniciatívy podporované mestskými orgánmi a sponzormi.

Jedným z prejavov spomínanej činnosti bol rozvoj miestnej tlače za posledných tridsať rokov. Najdlhšiu cestu má za sebou *Gazeta Limanowska*, ktorá vznikla v roku 1989 (pôvodný názov bol Aktualności Limanowskie). Okrem toho tu vychádza *Echo Limanowskie* (dvojmesačník, od roku 1993), *Almanach Ziemi Limanowskiej* (kvartálnik, od roku 2000), *Mater Dolorsa* (kvartálnik kostola Panny Márie Bolestnej, časopis s dlhoročnou tradíciou, po prestávke vychádza od roku 2012), *Informator Miejski* (publikácia samosprávneho orgánu, pôvodne *Kurier Miejski*, vychádza od roku 1998).

Pozoruhodné sú aj publikácie venované mestu, ktoré vyšli v rokoch 1999-2013. Sú nielen zdrojom vedomostí, ale aj svedkom spätosti s vlastnou minulosťou a tradíciami. Treba spomenúť dva diely monografie *Limanowa. Dejiny mesta*, prvý diel biografického slovníka *Kniha Limanowčanov* a tri diely fotografického albumu *Čriečky spomienok* (*Limanowa na starých fotografiách*, *Limanowa na novších fotografiách* a *Suplement*). Projekt týchto publikácií sa stretol s uznaním a súhlasom primátora aj všetkých poslancov. Preto sa vo vydávaní diela mohlo pokračovať aj po ďalšie roky a urdžať tak istú kontinuitu. Všetky spomínané knihy a časopisy sú vzhľadom na svoju tematiku bohatým prameňom informácií o súčasnej aj dávnej histórii mesta. Vo chvíli, keď vychádza táto e-kniha, Limanowa sa rozprestiera na ploche 1870 hektárov a má 15116 obyvateľov s nevelkou prevahou nežného pohlavia, pretože na 100 mužov pripadá 104 žien (údaje ku koncu roka 2012).

Obálka tretieho zväzku knihy *Čriečky spomienok*.

Limanowské turistické informačné centrum.

Fotografie:

Archív albumov Čriepky spomienok, archív Almanachu Limanowskej zeme, archív Mestského úradu v Limanowej, archív Regionálneho múzea Limanowskej zeme, archív autora, Bogdan Skrzekut.

Literatúra:

- Juliusz Bator, *Wojna Galicyjska*, Kraków 2005
- Piotr Bednarczyk, *Ks. Kazimierz Łazarski – wychowawca parafii limanowskiej w duchu Konstytucji 3 maja* w: „Księga pamiątkowa 200-lecia Konstytucji 3 maja w Limanowej”, Limanowa 3 maja 1991.
- *Okruchy pamięci*, część tekstowa albumów autorstwa Jerzego Bogacza: do tomu I – *Limanowa na starej fotografii* (2008), tomu II – *Limanowa na nowszej fotografii* (2010), tomu III – *Suplement* (2012).
- Jerzy Bogacz, *Z historycznego skarbcza. 135 lat banku Spółdzielczego w Limanowej*, Limanowa 2012
- Stefania Bojarska, *Nasz dorobek kulturalny. Przewodnik dla osób pracujących społecznie, przystępujących lub do pracy społecznej na wsi albo w mieście*, część. 2: Galica, Warszawa, Wydaw. Kroniki Rodzinnej, Podwale 4, rok 1917.
- Franciszek Bujak, *Limanowa, miasteczko powiatowe w Zachodniej Galicyi. Stan społeczny i gospodarczy*, Kraków 1902.
- Dariusz Gacek, *Beskid Wyspowy, przewodnik turystyczny*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2011
- *Limanowa. Dzieje miasta*, tom I 1565-1945 pod red. Feliksa Kiryka, Kraków 1999, tom II pod red. Tomasza Biedronia (1945-1980), Kraków 2002, praca zbiorowa.
- Ferenc Molnar, *Galicia 1914-1915*, Warszawa 2012.
- *Limanowa – miasto w Beskidzie Wyspowym*, praca zbiorowa, Limanowa 2003
- Wielek Jan, *O początkach miasta Limanowa w 440 rocznicę lokacji* w: „Almanach Ziemi Limanowskiej” nr 21, lato 2005, s. 4-7.
- Wroński Józef Szymon, *Bazylika Matki Boskiej Bolesnej w Limanowej. Kościół Pomnik Konstytucji 3 Maja*, Limanowa 2001.
- Leon Żuławski, *Obrona Limanowy czyli rzeź galicyjska 1846 wierszem i inne utwory*, Wydanie II, Kraków 2012.
- *1595-1995 – 400 lat szkolnictwa podstawowego w Limanowej*, wydawca: Dyrekcja Szkoły Podstawowej nr 1 w Limanowej, Limanowa 1995.

Jerzy Bogacz. Novinár, regionalista a učiteľ. Narodil sa v roku 1944 v Bieczy. Detstvo a najmladšie roky strávil v Limanowej a na tunajšom Všeobecnovzdelávacom lýceu, na ktorom tiež úspešne zmaturoval. Je absolventom polonistiky a kultúrno-osvetového štúdia na Jagelovskej univerzite v Krakove a posgraduálneho štúdia žurnalistiky na Varšavskej univerzite. V rokoch 1971-1982 bol novinárom opolskej pobočky redakcie Słowo Powszechne. Po návrate do rodiska pracoval ako vychovávateľ a učiteľ a podieľal sa na tvorení regionálnej tlače. Bol spoluzakladateľom a redaktorom časopisu Echo Limanowskie (1993-1998) a od roku 2000 vedie redakciu kvartálnika Almanach Ziemi Limanowskiej, ktorý vydáva Spolok milovníkov Limanowskej zeme. Je členom Limanowského literárneho klubu. V roku 2013 dostal medailu Za zásluhy o rozvoj mesta Limanowa.